

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ ЗАЛІКОВОГО ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Дисципліна: „Сучасна українська мова”

Курс: IV , **група:** 401

Дата : 30. 03. 2012

Час проведення: 8²⁰-9⁴⁰

Місце проведення: філологічний факультет, ауд. 66

Тема: Складні ускладнені речення з одним видом синтаксичного зв'язку

Мета практичного заняття – поглибити знання студентів про складні неелементарні речення, навчити розрізняти структурні типи складних синтаксичних конструкцій, вміти конструювати їх структурні схеми й аналізувати, з'ясовуючи особливості семантичних відношень, будувати складні ускладнені речення відповідно до комунікативного завдання, правильно вживати ці речення у зв'язному мовленні.

Навчально-методичне забезпечення практичного заняття

Наочність: схеми „Класифікація складних речень неелементарного типу”; „Графічні схеми складних ускладнених речень з одним видом синтаксичного зв'язку”; таблиця „Кореляція ознак і структури складнопідрядного речення ускладненого типу”.

Роздатковий матеріал: тестові завдання

Технічні засоби навчання: комп'ютери

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

Тема: Складні ускладнені речення
з одним видом синтаксичного зв'язку

ПЛАН

1. Визначення складних неелементарних конструкцій.
2. Проблема класифікації складних ускладнених речень.
3. Складні ускладнені речення з сурядним зв'язком, їх особливості.
4. Складні ускладнені речення з підрядним зв'язком: структура, семантика, функції.
5. Складні ускладнені речення з недиференційованим синтаксичним зв'язком, їх специфіка.

Ключові поняття: складні ускладнені речення, однорідна та неоднорідна супідрядність, типи підрядності (послідовна, комбінована), поліваріантність, інформаційне наповнення, формально-семантичні (корелювані) співвідношення.

Рекомендована література

Основна

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови [Текст] : [підручник] / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Грищенко. – К. : Рад. шк., 1982. – С. 201–203.
2. Гуйванюк Н.В. Складні ускладнені речення: Теоретично-практичний блок : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. Гуйванюк, О. Кульбабська. — Чернівці : Рута, 2003. — 145 с.
3. Сучасна українська мова [Текст] : [підручник] / за ред. О.Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – С. 349–356.
4. Сучасна українська літературна мова [Текст] : [підручник] / за ред. М.Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – С. 381–388.
5. Українська мова: Схеми, таблиці, тести : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. Гуйванюк, О. Кардашук, О. Кульбабська. — Львів : Світ, 2005. — 304 с.
6. Шульжук К.Ф. Складні багатокомпонентні речення в українській мові [Текст] : [монографія] / К.Ф. Шульжук. – К. : Вища шк. Головне вид-во, 1986. – 183 с.

Додаткова

1. Бабайцева В.В. Русский язык: Синтаксис и пунктуация [Текст] : [учебник] / В.В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1979. – С. 235–245.
2. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка [Текст] : [учебник] / Н.С. Валгина. – М. : Высш. шк., 1978. – С. 349–385.
3. Горяний В.Д. Рідна мова [Текст] : підручник для 10-11 класів / В.Д. Горяний. – Вид. друге, перероб. – К. : Освіта, 1995. – С. 172–180.
4. Гуйванюк Н.В. Синтаксис сучасної української мови: Схеми і таблиці / Н.В. Гуйванюк, О.В. Кардашук, О.В. Кульбабська. – Чернівці : Рута, 2000. – 132 с.
5. Кучеренко І.К. Складнопідрядні речення з кількома підрядними [Текст] / І.К. Кучеренко // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 5. – С. 30–39.
6. Плиско К.М. Викладання синтаксису української мови [Текст] : [підручник] / К.М. Плиско. – К. : Рад. шк., 1978. – 182 с.
7. Солганик Г.Я. Сложное синтаксическое целое (прозаическая строфа) и его виды в современном русском языке [Текст] / Г.Я. Солганик // Русский язык в школе. – 1969. – № 2. – С. 92–97.
8. Шульжук К.Ф. Ускладнені складнопідрядні речення в сучасній українській мові // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 9. – С. 34–38.

Методичні рекомендації для студентів

Синтаксичний аналіз складних речень ускладненої будови дає змогу з'ясувати архітектуру речень з одним або різними типами зв'язку,

показати подібність і специфіку структури та семантики складних речень мінімальної й ускладненої будови, що має істотне значення для формування знань про мову як систему.

Увесь процес такого аналізу – струнка логічна робота, дуже важлива для інтелектуального розвитку студентів.

Виконуючи аудиторну роботу, студенти повинні ознайомитися з працями, наведеними в основному списку рекомендованої літератури, чітко усвідомити умову кожного завдання, проаналізувати запропоновані речення за схемами синтаксичного розбору [2; 5] і записати результати своїх спостережень у робочий зошит.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ (2–3 хв.)

1. Привітання викладача зі студентами.
2. Виявлення відсутніх і заповнення журналу відвідування занять.
3. Перевірка ступеня підготовленості групи до заняття.

II. МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ (до 5-ти хв.)

1. Повідомлення теми, мети та практичного заняття.
2. Актуалізація опорних знань (повторення вивченого в школі).
3. Мотивація вивчення теми (з'ясування значущості теми та її професійну спрямованість).
4. Повідомлення плану заняття.

III. ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ (10 ХВ.)

(відповідно до плану практичного заняття)

Завдання 1. Проаналізуйте кілька наукових визначень складних ускладнених речень, використовуючи праці, зазначені в списку літератури. Яке з них найточніше відбиває специфіку виучуваних синтаксичних утворень? Якою мірою, на вашу думку, наведене шкільне визначення відповідає критерію науковості: „Багатокомпонентними називаються складні речення з трьох і більше предикативних одиниць (простих речень)” [7, с. 172].

Завдання 2. Порівняйте різні класифікації складних ускладнених речень. Що їх об'єднує і чим вони відрізняються? Яку з наведених класифікацій Ви вважаєте можливим запровадити в шкільну практику викладання синтаксису? Чому?

IV. ДІАГНОСТИКА ГЛИБИНИ ЗАСВОЄННЯ СТУДЕНТАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (55 хв.)

Аудиторні завдання

Завдання 3. Прочитайте тексти, додержуючись правильної інтонації. Випишіть із них елементарні складносурядні речення та складносурядні речення ускладненої структури, охарактеризуйте їх за схемою [8, с. 81]. Вивчіть цю тему за шкільним підручником і розберіть одну з виписаних конструкцій відповідно до схеми розбору, поданої в ньому:

СХЕМА АНАЛІЗУ БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Установити кількість частин у складному реченні та вид зв'язку між частинами – сурядний, підрядний чи безсполучниковий.
2. Визначити тип багатокомпонентного речення.
3. Якщо речення є складнопідрядним з кількома підрядними, назвати вид підрядності – послідовна, паралельна, однорідна і под.
4. Пояснити розділові знаки [7, с. 166–167].

ТЕКСТИ ДЛЯ АНАЛІЗУ

I. Щоразу, повертаючись до рідної Красносілки, проходжусь усіма сільськими вуличками. Будять вони спомини про мої дитячі літа. Згадується, як вибігав із хати і стрімголов мчав у степ... Тільки-тільки зійшли сніги, і гріє сонечко, а з високого, аж до болю в очах, голубого неба, дзвенить велична музика. То невтомний жайвір радіє сонцю, вітаючи і новий день, і весну, і пробудження природи.

... А сьогодні природа волає помочі. Страшно подумати, але людство йде швидкими кроками до екологічної катастрофи.

Треба боротися за природу, за її красу і живодайну силу. Без неї не існуватиме цивілізація, не матиме майбутнього технічна довершеність. Ніякі комп'ютери і космічні кораблі не замінять нам лісів і чистоводних озер, жайворонкового співу і стрімкого лету журавлів, весняного цвіту яблунь і веселої грайливості дельфінових зграй... Природа була й має залишитися матір'ю, середовищем для життя людини, проте сама по собі вона не відновиться у своїй силі та красі (В. Полковенко).

- *Доповніть текст власними роздумами про нерозривну єдність людини і природи, використовуючи різні типи складних ускладнених речень.*

II. Після року затекла у нас хата. Спершу на стелі зробилась жовта райдужна пляма, немов би хтось намалював криве і трошки замурзане сонце. Потім сонце скривилось ще більше, підпливло водою, і додолу закапали руді, перемішані з глиною сльози. Краплі – бумс! – били з розгону в підлогу, видовбували собі лунки, і скоро наша долівка стала такою подзьобаною, як на картинах Місяць, – вся в дірочках і ямках.

Це була дивовижа, і я бігав по хаті і заглядав у лунки, а мати сказала: „Ой горенько! Потоп!.. Що ж воно буде!” Вона притягла ночви і підставила тазик.

Даремно мати злякалась, нічого страшного не сталося. Навпаки у нашій хаті залунала музика; старі дерев'яні ночви грали по-своєму, і цинковий тазик, куплений в сільмазі, грав по-своєму. Дзум, дзінь, дзінь! – озивався тазик, а ночви казали коротко й глухо: бумс!

Так вони й грали, і виходило в них влад, і звучала в хаті кришталева музика крапель:

— Дзінь...

— Дзінь...

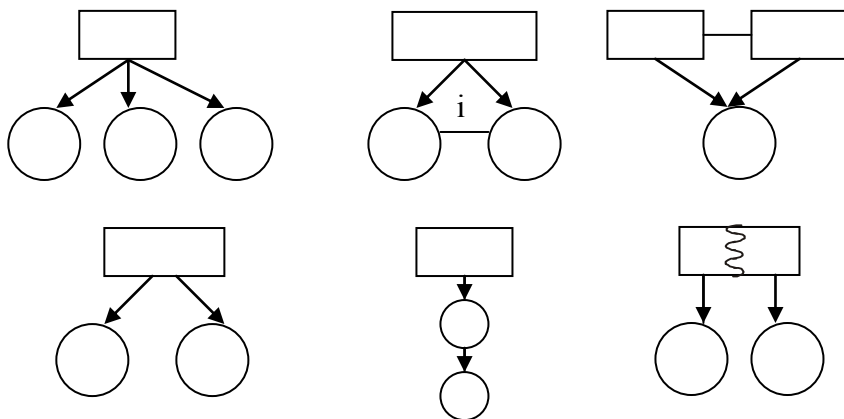
— Бумс!

(В. Близнець)

- *Доповніть текст міркуваннями про те, чому люди у своїх спогадах повертаються до дитинства, що це означає: тугу за минулим чи причетність до землі, де народився, до кращих родинних традицій, синівський обов'язок? Використовуйте у висловлюванні різні типи складних ускладнених речень.*

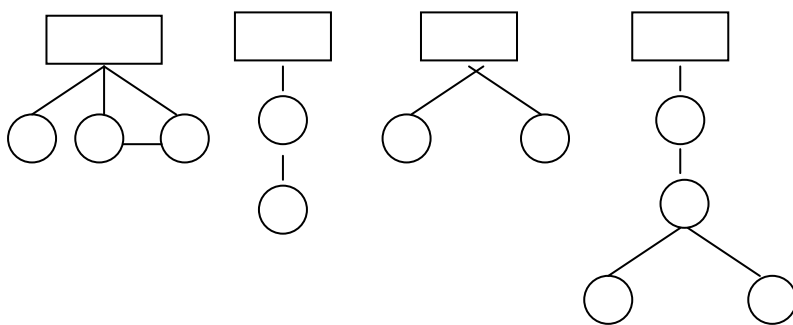
Завдання 4. Ідентифікація схем і речень.

Розставте порядкові номери до схем речень із вправи. Дайте їм синтаксичну характеристику (усно).

1. Дитинство живе в людині від початку до кінця її життєвого кола, бо це найкраща частина її центру, вічно освіжаюча субстанція, яка утримує її в чистоті й оптимізмі (У. Самчук). 2. У кожного з нас є той найдорожчий у світі берег, від якого починалась наша дорога в життя і куди ми не завжди повертаємось (І. Цюпа). 3. Сумно і смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел отрочества, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості ані людяного суму (О. Довженко). 4. Живі потреби люблячого серця, яке ще не охолотило від досвіду, спонукають дитину бачити й любити життя навіть там, де досвідчений розум не бачить нічого живого й одухотвореного (П. Юркевич). 5. Чим більше дізнаєтеся про своїх предків, тим мудрішими і впевнішими будете, тим шляхетніше себе почуватимете (О. Макаренко). 6. Хто зберіг любов до краю і не зрікся роду, тільки той віддав всю душу, все, що зміг, народу (О. Олесь).

Завдання 5. Здійсніть репродукування¹ тексту, використовуючи складні ускладнені речення з підрядним зв'язком, що відповідають наведеним рівневим схемам:

ВЕСНЯНИЙ ДИМ

Солодким здається він мені...

Як тільки танули по долинах і горах сніги довкола Дубового, як тільки ласкаве сонце прогрівало землю, а з полонин прилітали теплі вітри, ми виходили на ниву перед нашою давньою хатою. Пеньки кукурудзяного бадилля стирчали з самої осені – пониділі, струхлявілі і пошерхлі на дощах та морозах. Щоб знову зорати ниву, треба було її очистити і підпорядкувати, коли розтануть сніги по долинах і горах. Ця робота належала нам, дітям. Чи не з неї ми починали привчатися до землі, звикати до хліборобської праці? Чи не звідси починалися наші весни в

¹ Репродукування тексту – це вправа, подібна до переказу або вільного диктанту, проте вона відрізняється своєю цілеспрямованістю: студенти мають відтворити прочитаний викладачем текст (абзац тексту), обов'язково використовуючи наведені в завданні схеми синтаксичних конструкцій. Це завдання сприятиме збагаченню мовлення, переконає в багатстві виражальних засобів сучасної синтаксичної системи, допоможе оволодіти пунктуаційними навичками.

селі? Ті самі весни, що приносять благородний і очищаючий клопіт кожному, хто добре пам'ятає про землю-матір.

Мотикою ми викопували пеньки, дбайливо струшували, оббивали з коріння землю, аби цурпалки хутчіш просихали і легше потім згорали. До того ж нам наша мама казала, що землю палити на ватрі – неспасенний гріх, що земля тоді чує кривду і погано родить. Може, то була всього наївна мамина хитрість, але в мамину правду ми вірили, як вірять у святість.

Старші викопували пеньки, молодші зносили їх до громад. Для кожного з дітей була робота, у всьому на ниві було захоплене натхнення. Адже і ми зустрічали весну, чули турботу і благородний неспокій весни...

Нива вже стелилася гладкою відпочилою ораницею, вже по ній припишклими купками-шатрами сіріло просохле на вітру і сонці бадилля. І ми чекали того святкового моменту, коли мама дозволить підпалити вогонь.

Спершу білий-білий, ба навіть жовтавий густий дим здіймався над нашою нивою. І нам здавалося, що нива оживає, бо дим клубочів кучерявою хмариною, до ріллі нишк гривною зворохобленого коня, поволі тягнувся вгору, поки грива не розчісувалася вітром, поки не вихапувалося над громадками бадилля червоне надвечорове полум'я. Нива тепер уже жила. І було в цьому щось дивно чаклунське, таємниче. Пахло димом весни, що вже віщує нове проростання, нове цвітіння, новий врожай... (І. Чендей).

- *Розберіть усі складні ускладнені речення з підрядним зв'язком за схемою. Накресліть лінійні схеми, визначте види підрядних одиниць, користуючись шкільним підручником.*

Завдання 6. Перепишіть текст. Визначте тип складних ускладнених речень. Накресліть схеми цих речень, випишіть та розберіть за схемою [8, с. 94] безсполучникові складні речення елементарної будови та складні ускладнені безсполучникові речення. Які семантико-синтаксичні відношення в них репрезентовано і якими засобами?

Темно. Жевріє тільки вузенька смужка, вона тягнеться навкоси, од вікна до печі. А за нею, за цією смужкою, тихо й чорно. Та ось... ожила, заворушилася пільма. Наче хтось сколотив її – піднялись дрібненькі пушинки. Вони виходять із темряви і на світлі стають золотими, рожево-пухнастими. Тихо снують пушинки, пливуть одна за одною, то піднімаються, то опускаються, то зникають зовсім.

Я колись і не знав, що в нашій хаті живе стільки малечі... Ви не смійтеся, ви краще придивіться – вони живі. Бачите: їх сила-силенна, але ніхто не штовхається, не заступає дороги, не заважає іншим. Бо це не прості, це Вишневі Пушинки.

Так, так, саме Вишневі Пушинки.

Коли цвітуть сади і тополі стоять у білому пусі, немов обліплені ватою, і кульбаби світять під хатою жовтими сонечками, – ось тоді Вишневі Пушинки живуть у саду, на волі. Вони сидять у чашечках квітів, білі-білі клубочки. Вітер колише їх, сонце зігріває, бджоли годують медом. А потім: одцвітають вишні, опадає пух із тополі, мати відчиняє вікно, і Пушинки із сумом перебираються в хату.

Бува, прокинешся вранці, а скрізь – на підвіконні, на лаві, на долівці – повно білого пуху, білого цвіту, жовтого пилку. А на тій пороші – кволі й холодні Пушинки; вони ледь ворущаться, розповзаються хто куди.

До весни ховаються Пушинки у темних закутках. Бо їх, маленьких, може і дощ прибити, і вітер завіять, і комар задушити.

Цілими днями вони сидять нишком. Сумують за сонцем, за фіалками, за вишневим цвітом. І тільки тоді, коли тихо, коли в хаті жевріє промінь, виходять на світло і починають свої забави.

Освітлені сонцем, вони мерехтять, немов зірочки. Їх безліч, їх густо, як маку, і всі рожево зблискують, снують і рояться в п'їтмі, сплітаючи свої сліди в химерне мереживо.

Вони танцюють.

(В. Близнець)

• Розберіть 2–3 складних ускладнених речення із безсполучниковим зв'язком за шкільною схемою розбору.

Поясніть пунктограми в реченнях четвертого абзацу, користуючись таблицею [8, с. 120–121] та наведеними схемою, зразком.

СХЕМА ПУНКТУАЦІЙНОГО РОЗБОРУ РЕЧЕННЯ

I. Вид розділового знака:

1.1. одиничний знак:

1.1.1 крапка;

1.1.2 двокрапка;

1.1.3 три крапки;

1.1.4 крапка з комою;

1.1.5 тире;

1.1.6 знак питання;

1.1.7 знак оклику.

1.2 парні знаки:

1.2.1 дві коми;

1.2.2 два тире;

1.2.3 дужки;

1.2.4 лапки.

II. Тип розділового знака за функцією:

2.1 відділювальний;

- 2.2 розділюваний;
- 2.3 виділювальний.
- III. Формулювання правила.
- IV. Варіант розділового знака (якщо можливо).
- V. Функція розділового знака:
 - 5.1. виокремлення речень у тексті;
 - 5.2. оформлення окремого речення як закінченого, так і незакінченого;
 - 5.3. позначення межі між сурядним рядом словоформ;
 - 5.4. позначення межі між предикативними частинами складного речення;
 - 5.5. виокремлення ускладнювальних компонентів простого речення;
 - 5.6. виокремлення сурядних рядів з узагальнюючими словами;
 - 5.7. виокремлення слів автора і власне прямої мови.
- VI. Особливості пунктуації у зв'язку із функціональним призначенням тексту:
 - 6.1. Науковий стиль:
 - 6.1.1. перевага знаків, що мають логіко-граматичне обґрунтування;
 - 6.1.2. відсутність інтонаційних і смислових знаків;
 - 6.1.3. нормативне вживання розділових знаків.
 - 6.2. Офіційно-діловий стиль:
 - 6.2.1. стандартне вживання розділових знаків.
 - 6.3. Публіцистичний та художній стиль:
 - 6.3.1. вираження логічного / емоційного змісту;
 - 6.3.2. наявність нормативних / індивідуально-авторських знаків;
 - 6.3.3. багатозначність і поліфункціональність розділових знаків;
 - 6.3.4. вираження мелодики тексту.

ЗРАЗОК: *Замилування кущем шипшини¹, на якому палають червоні ягоди, стрункою яблунькою¹, на якій залишилось кілька пожовклих листків^{1,2}, кущем помідорів⁴, обпалених диханням першого заморозку⁴, -³ все це пробуджує в людині лагідне², дбайливе ставлення до живого², прекрасного (В.Сухомлинський)⁵.*

Аналізоване речення за будовою – складна синтаксична конструкція – період. Виокремимо й пронумеруємо основні пунктограми:

- пунктограма 1.** Кома у складнопідрядному реченні;
- пунктограма 2.** Кома між однорідними членами речення;
- пунктограма 3.** Тире перед узагальнюючим словом;
- пунктограма 4.** Кома для виділення відокремлених означень;

пунктограма 4,3. Кома й тире між засновковою та висновковою частинами періоду;

пунктограма 5. Крапка в кінці речення.

Розберемо за схемою пунктограму 1.

1. Розділовий знак – парний (коми).

2. За функцією – знак розділювальний.

3. Правило: для відмежування в складнопідрядному реченні підрядних речень, уведених сполучниками або сполучними словами, від головних і від інших підрядних ставляться коми (“Український правопис”, 1994, с.141).

4. –

5. Позначення межі між предикативними частинами складного речення.

Речення виписане з тексту публіцистичного стилю, тому аналізовані розділові знаки вжито для вираження логічного, емоційного змісту.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ ЗАНЯТТЯ (до 5-ти хв.)

1. Коротке повідомлення про виконання запланованої мети.

2. Мотивація діяльності групи й окремих студентів, оцінювання їхньої роботи.

VI. ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ (2–3 хв.)

1. Підготуватися до практичного заняття на тему: „Складні ускладнені речення з різними типами зв’язку” (див. *Запитання до самоконтролю*).

2. Виписати з текстів художнього стилю приклади складних ускладнених речень: а) з одним типом синтаксичного зв’язку; б) з різними типами синтаксичного зв’язку.

Запитання для самоконтролю

1. Які складні речення називаємо елементарними?

2. Чим спричинено структурно-семантичне ускладнення складних речень?

3. Чим відрізняються поняття „семантична структура простого речення” і „семантична структура складного речення”?

4. Що забезпечує взаємозв’язок структури і семантики складних речень як цілісних граматичних одиниць?

5. З чим пов’язане поняття структурно-семантичного ускладнення?

6. Які критерії виокремлення складного ускладненого речення як самостійної синтаксичної одиниці Вам відомі?

7. Які чинники формують структуру ускладнених складних речень?
8. Назвіть типи ускладнених складносурядних речень. Наведіть приклади.
9. Яким чином здійснюється структурно-семантичне ускладнення складнопідрядних речень?
10. Як класифікують ускладнені складнопідрядні речення?
11. У якому виявляється специфіка складних речень з послідовною підрядністю?
12. Які семантико-синтаксичні відношення можуть виражати однофункціональні підрядні частини у реченнях з послідовною підрядністю?
13. Які комбінації взаємопов'язаних семантико-синтаксичних відношень передають речення з неоднорідною послідовною підрядністю?
14. У чому полягає своєрідність складних речень із супідрядністю?
15. Яка супідрядність називається однорідною? Наведіть приклади.
16. Які семантико-синтаксичні відношення спостерігаємо між головною та однофункціональними підрядними частинами в реченнях з однорідною супідрядністю?
17. Яку однорідну супідрядність можемо трактувати як одночленну?
18. Чи може однорідна супідрядність бути різночленною? Наведіть приклади.
19. Яка супідрядність називається неоднорідною (паралельною)? Наведіть приклади.
20. За якими ознаками встановлюють різновиди речень із неоднорідною супідрядністю? Назвіть ці різновиди й наведіть приклади.
21. Який тип зв'язку називаємо супідрядністю змішаного типу? Наведіть приклади.
22. Назвіть типи ускладнених складних безсполучникових речень.
23. Як поділяємо ускладнені речення з різними видами синтаксичного зв'язку?
24. Що називаємо періодом?
25. Які особливості притаманні періоду як різновиду складного ускладненого речення?
26. На які типи можна поділити періоди за синтаксичною структурою?
27. Яка роль інтонації у вимовлянні періоду?